

Shulga O. The institutional foundations of market transformation of the agrarian sector of Ukraine.

It was analysed the progress and results of market reforms in the agrarian sector of Ukraine. Generalized and systematized causes of the agrarian crisis. It is concluded that the major blunder during market transformations in the agrarian sector has underestimated its transformational potential.

Key word: agriculture, market reform institutions.

*Кирилюк І. М.
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті досліджуються проблеми фінансового забезпечення аграрного сектора України та пропонуються основні напрями його вдосконалення з метою підвищення ефективного розвитку сільського господарства.

Ключові слова: фінансування, інвестиції, кредитування, іпотека.

Досягнення високих показників соціально-економічного розвитку аграрного сектора неможливе без належного фінансування. В умовах сьогодення більша частина агрогосподарств не мають можливості самофінансуватися, вони не можуть забезпечити власними засобами організацію конкурентоспроможного виробництва. Залучення фінансових ресурсів у аграрний сектор економіки можливе при впровадженні виваженої інвестиційної політики шляхом створення стабільного сприятливого інвестиційного клімату як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів за допомогою запровадження економічних механізмів господарювання в галузі.

Дослідженням питань, пов'язаних із проблемами фінансування аграрного сектора України присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних українських вчених: О. Є. Гудзя, М. Я. Дем'яненка, П. Т. Саблука, П. А. Стецюка та ін. Нині обґрунтовано чимало дієвих і корисних рекомендацій щодо вдосконалення фінансування агросектора але разом з тим вирішення цих проблем потребує розв'язання багатьох досить складних завдань, пов'язаних із змінами в законодавстві, формуванням відповідних інституційних механізмів тощо. З огляду на це, питання фінансового забезпечення аграрного сектора України є актуальними та своєчасними.

Метою статті є дослідження проблем фінансового забезпечення аграрного сектору України та визначення основних напрямів його вдосконалення.

В усьому світі інвестиції є головним двигуном економічного прогресу і зростання, як на середньострокову, так і на довгострокову перспективу. Тому основним напрямком забезпечення економічного зростання в аграрному секторі є прискорення саме інвестиційних та інноваційних процесів.

Розподіл інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності зобразимо на рис. 1 [2, с. 18].

Рис. 1. Розподіл інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності у 2011 р.

Сільське господарство функціонує в умовах граничного дефіциту інвестицій: протягом 2011 року освоєно 18,2 млрд. грн. в основний капітал, з них за рахунок коштів державного бюджету освоєно 316,8 млн. грн., що становить 1,7% у відсотках до загального обсягу інвестицій в основний капітал за видом економічної діяльності [2, с. 19].

В розрахунку на одного зайнятого питомі інвестиції в основний капітал по основних виробничих видах економічної діяльності відображено в таблиці 1.

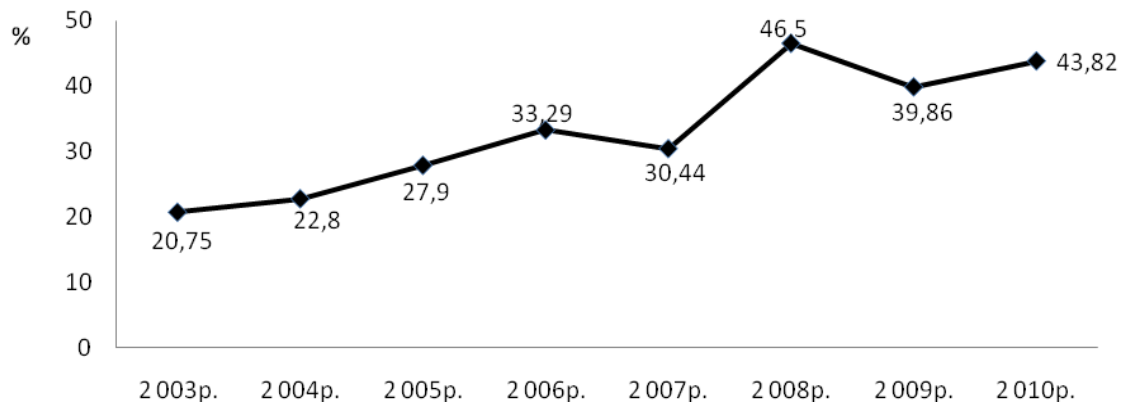
Таблиця 1

Питомі інвестиції в основний капітал на одного зайнятого по основних виробничих видах економічної діяльності*

Показник	Інвестиції в розрахунку на одного зайнятого, грн./особу у факт. цінах							
	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Усього	2529,89	3730,54	4501,74	6042,04	9016,44	11113,75	7516,88	8442,32
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	524,87	850,65	1258,31	2011,39	2744,73	5118,03	2996,49	3952,50
Промисловість	4784,15	6914,47	8602,05	11098,62	16194,56	19790,77	16255,89	16916,94
Будівництво	3001,80	5151,52	5235,26	6382,33	8840,03	11950,35	5511,28	5266,17
Діяльність транспорту та зв'язку	7514,32	10920,79	12057,84	14233,00	21839,66	22211,76	17692,20	20928,26

* – розраховано автором за даними [3].

Питомі інвестиції в розрахунку на одного зайнятого в сільському господарстві становили у 2003 р. лише 20,75 % середнього по всіх видах економічної діяльності аналогічного показника. Надалі співвідношення між питомими інвестиціями в сільському господарстві й середніми по економіці дещо вирівнювалось, проте завжди у сільському господарстві цей показник був у понад два рази меншим за середній по економіці (рис. 2).

Рис. 2. Питома вага інвестицій в основний капітал на одного зайнятого в сільському господарстві

Враховуючи, що у складі інвестицій у сільському господарстві одна з найвищих в економіці частка амортизаційних відрахувань, а потреба підприємств цього виду економічної діяльності в інвестиційних ресурсах для забезпечення конкурентноздатності виробництва одна з найвищих серед виробничих видів діяльності, можна зробити висновок, що дефіцит капітальних ресурсів, їх роль абсолютного обмеження можливостей розвитку більшості підприємств спричинили вагомий вплив на розвиток усієї системи економічних відносин на селі й зокрема – на форми землекористування. Важливо не лише те, що і внутрішні в аграрному секторі економіки, і зовнішні (в інших видах економічної діяльності) ресурси, які могли бути спрямовані у розвиток агропромислового виробництва, були вкрай обмежені, а й те, що вони були дуже сконцентровані.

Як стверджує М. М. Федоров, однією з причин недостатнього фінансування сільського господарства є недооцінка значення в економічному обороті одного з найважливіших факторів сільськогосподарського виробництва капіталу – землі. Неврахування вартості землі у виробничому капіталі вітчизняного сільського господарства призводить, за попередніми розрахунками, до щорічного недоодержання ним від 8 до 10 млрд. грн. прибутку [5, с. 73].

З точки зору О. Гайдуцького, сукупність економічних механізмів господарювання охоплює три основних напрями господарських відносин сільськогосподарських підприємств: 1) з державою – в особі органів центральної та місцевої влади; 2) із суб'єктами фінансової, підприємницької та іншої господарської діяльності, а також приватними підприємцями; 3) з фізичними особами, у тому числі з орендодавцями землі та майна і власними працівниками [1, с. 69].

Агropідприємства сьогодні не мають змоги власними силами підтримувати всю технічну інфраструктуру на відповідному сучасному технологічному рівні, і саме держава в особі законодавчої і виконавчої гілок влади повинна сприяти вирішенню складної організаційно-економічної ситуації, яка склалася в країні.

Інвестиційна політика держави, у першу чергу, повинна бути спрямована на організацію та вдосконалення нормативно-правової бази сільського господарства. Більшість законів, які повинні регулювати аграрний сектор, є недієвими, оскільки не наповнені підзаконними нормативними актами. За підрахунками А. Третяка, у найближчий період для наповнення прийнятих законів вичерпною нормативною базою необхідно розробити майже 500 різноманітних нормативних актів [5, с. 8]. Для вирішення цієї проблеми необхідна спільна позиція уряду, парламенту, Державного агентства України із земельних ресурсів та всіх державних установ, які повинні брати участь у їх розробці та схваленні.

Державна підтримка інвестиційної діяльності повинна спрямовуватися на вдосконалення податкової системи, яка оцінюється інвесторами за такими характеристиками, як помірність податкового навантаження, максимальна прозорість і простота процедур їх запровадження й стягнення, справедливість механізмів та їх об'єктивність щодо різних суб'єктів агрогосподарювання.

Заходи держави при здійсненні інвестиційної політики в умовах приватного господарювання, коли про інвестиційні ресурси повинні дбати власники, мають бути спрямовані на створення сприятливих умов реалізації сільськогосподарської продукції. Держава, втративши контроль над цінами, створила на ринку неоднакові умови для різних галузей, у результаті чого аграрне виробництво стало збитковим. Через незахищеність внутрішнього продовольчого ринку ціни на сільськогосподарську продукцію знижуються, у той час як на всі елементи сільськогосподарського виробництва стрімко зростають. Регулювальна роль держави полягає у регулюванні цін реалізації на вироблену продукцію сільського господарства, при якому мінімальна ціна реалізації продукції повинна забезпечувати компенсацію витрат виробника, тобто на ринку не повинно бути цінового диспаритету.

Від державної економічної політики залежить забезпечення сільськогосподарських виробників сучасними засобами виробництва, добривами, засобами захисту рослин, саме держава повинна здійснювати забезпечення стабільного захисту внутрішнього ринку, захист ринку регіонів. Інвестиційна державна політика в регіонах повинна бути спрямована на комплексне вирішення питань сільськогосподарського населення, у тому числі і соціальне, яке має вирішуватися за допомогою створення нових робочих місць для тих працівників, які в результаті оновлення технічного оснащення будуть вивільнятися у сфері сільськогосподарського виробництва.

Створення прозорих умов вільного обігу капіталу – необхідна умова для інвесторів, для виконання якої доцільно: забезпечити прозорість прийняття рішень центральними та місцевими органами влади; поширювати практику публічних обговорень проектів нормативно-правових актів, які стосуються інвестиційної діяльності; удосконалювати механізми фінансового оздоровлення підприємств; здійснювати відбір інвестиційних проектів із державними інвестиціями на конкурсних

засадах; стимулювати діяльність та страхування інвестиційних ризиків; розвивати мережу аудиторських і консалтингових підприємств; здійснювати моніторинг державних та регіональних інвестиційних програм в АПК; оприлюднювати результати виконання інвестиційних програм і проектів.

Для подальшого розвитку агросектору необхідне вкладання значних коштів у вигляді середньо- та довгострокових кредитів, оскільки завдяки особливостям, характерним для сільськогосподарського виробництва, ця галузь потребує надходження коштів на довший, порівняно з іншими галузями, період часу. Підприємства агросектору є найбільш кредитоемними і мають постійний попит на кредитні ресурси, але, зважаючи на низьку платоспроможність сільськогосподарських підприємств та високу ризикованість галузі, цей попит задовольняється далеко не в повному обсязі, що призводить до негативних результатів не лише у вказаному секторі. Система кредитних відносин посідає особливе місце у складі економічного механізму, оскільки головним джерелом фінансування агропідприємств на цьому етапі є саме банківське кредитування.

Специфічні ризики, які мають як системний, так індивідуальний характер, і з якими банки стикаються при кредитуванні саме агропідприємств, є одним із головних факторів стримування процесу розвитку кредитних відносин між ними. Системні кредитні ризики пов'язані із: загальнодержавними процесами та станом економіки, які впливають на ділову активність суб'єктів господарювання та довіру до банківської системи; проблемами законодавства, яке визначає ступінь захищеності прав кредиторів, можливість проведення різних комерційних операцій тощо. Індивідуальні кредитні ризики залежать від поведінки конкретних позичальників, їх можливості та бажання своєчасно сплачувати отримані кредити.

Основними джерелами кредитних ризиків при кредитуванні агропідприємств є:

- 1) підвищена нестійкість та нестабільність фінансового стану підприємств;
- 2) невідповідність довготермінових запитів агропідприємств короткотерміновості наявних у банку ресурсів, адже саме довгострокові кредити необхідні для розширення виробництва та оновлення фондів;
- 3) нестабільність бюджету та невиконання тих його статей, що пов'язані із сільським господарством;
- 4) сезонні особливості агровиробництва і попиту на продукцію, які, у свою чергу, впливають на обсяги грошових надходжень та платоспроможність позичальників;
- 5) залежність від природнокліматичних умов, погіршення екологічного стану земель, що мають особливе значення у рослинництві, та пов'язаними з ними переробними галузями економіки;
- 6) труднощі, пов'язані з реалізацією агропродукції;
- 7) неплатежі чи затримки надходження виручки від реалізації;
- 8) зниження або відсутність у позичальника високоліквідного забезпечення кредиту, недостатній розвиток ринку застав;
- 9) низька дохідність операцій з кредитування, недостатній рівень менеджменту, відсутність реального власника і кваліфікованого персоналу у агропідприємствах;
- 10) курсові ризики, що мають особливий вплив при купівлі імпортової сільськогосподарської техніки, паливно-мастильних матеріалів та ін.;
- 11) недосконала правова і нормативна база кредитування агробізнесу;
- 12) недостатнє державне регулювання агропромислового ринку.

На жаль, наявність кредитних ризиків є не єдиним фактором, що гальмує процес

розвитку кредитування агропідприємств. Так, технічне переоснащення підприємств-позичальників стримується за рахунок низького рівня капіталізації банківської системи і недостатнього обсягу банківських ресурсів для середньо- й довгострокового кредитування інвестиційних проєктів. Рентабельність кредитних операцій знижується через необхідність формування страхових резервів на покриття можливих втрат від проведення цих операцій. Через високу ризикованість агробізнесу позичальники мають потенційні втрати від сільськогосподарського виробництва, які їм не завжди можуть бути компенсовані через недостатній розвиток інституту страхування. Порівняно з європейськими країнами, Україна має досить високий рівень процентних ставок, який влаштовує не всіх позичальників. Очевидно, що для покращення ситуації з кредитуванням виробників сільськогосподарської продукції необхідно надати певні пільги комерційним банкам для того, щоб їх економічно заохочувати у кредитному обслуговуванні аграрного сектора економіки. Нестабільність банківської системи є суттєвою перешкодою на шляху подальшого розвитку фінансово-кредитних відносин.

Створення іпотечного ринку дасть змогу отримувати необхідні для сільського господарства кошти за допомогою іпотечного кредитування. Іпотечний кредит – це довгострокова позичка, яку банк надає під заставу нерухомості, у цьому випадку – землі. Особливістю такого кредиту є те, що заставлена земельна ділянка залишається у володінні, користуванні та частковому розпорядженні власника, а отриманий кредит дає змогу збільшувати розмір продуктивного капіталу.

Для банківських установ значну роль при наданні кредитів відіграють гарантії своєчасного повернення наданих кредитів із певним відсотком. Надається особливе значення ліквідності землі як об'єкту застави, навіть у випадку неповернення позичальником отриманого кредиту, земля як ресурс не зникне з економічного простору, а буде запропонована банком для використання більш ефективним сільськогосподарським підприємцем. Її ліквідність визначається рівнем природної родючості, місцезнаходженням, співвідношенням ринкової ціни як об'єкта купівлі-продажу та ставок орендної плати, співвідношенням ринкової ціни, орендної плати та заставної оцінки, прогнозів щодо термінів окупності інвестиційних проєктів, під які надається іпотечний кредит тощо. Вартість земельної ділянки, наданої в заставу банківській установі, при раціональному використанні власником або орендаром постійно зростатиме, на відміну від інших об'єктів нерухомості, які поступово зношуються. Наведені фактори свідчать про надійність землі як предмета застави, що в першу впливає на ефективність застосування іпотеки та довіру до неї населення.

Доцільність упровадження та розвитку кредитування агробізнесу під заставу земель сільськогосподарського призначення підтверджує і зарубіжний досвід. Перевагою іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення є його довгостроковість і, відповідно, значна кількість грошових коштів, наданих у кредит. Взаємодія цих двох факторів стимулює позичальника ефективно господарювати і розвивати виробництво, відповідно плануючи свій бюджет, при цьому він змушений намагатися прискорювати оборот капіталу з метою одержання додаткового прибутку для погашення зобов'язань за кредитним договором. Для банку переваги іпотечного кредиту полягають насамперед у зниженні кредитного ризику у випадку неплатоспроможності позичальника, оскільки об'єкт застави завжди

переходить у власність банку і є гарантом повернення коштів.

На нашу думку, для вирішення багатогранної проблеми механізму іпотечного кредитування необхідною умовою є створення спеціалізованого державного земельного банку або мережі спеціалізованих банківських установ зі змішаною формою власності, які б могли здійснювати і регулювати іпотечне кредитування за рахунок коштів, одержаних від випуску іпотечних облігацій, контролювати цільове використання коштів, забезпечувати інформаційну й консультативну роботу в цій сфері. Створення спеціалізованого земельного банку вимагає відповідного нормативно-правового забезпечення, яке б регулювало його діяльність. Для цього необхідно в законодавчому порядку визначити:

1) форми і розмір утворення його статутного капіталу, враховуючи, що банківські ресурси при іпотечному кредитуванні надаються у довгострокове користування;

2) облікову ставку, яка для ефективного розвитку агробізнесу, за розрахунками вчених, не повинна бути вищою 10%. Результати агровиробництва є низькоприбутковими порівняно з іншими галузями народного господарства, тому позичальники не в змозі сплачувати кредиторі високі відсотки за користування одержаним кредитом;

3) взаємовідносини з клієнтами. Чітко врегульована процедура переходу права на заставлену земельну ділянку, у випадку неплатоспроможності позичальника, дасть змогу в майбутньому уникнути судових позовів з обох сторін кредитних відносин;

4) індивідуальні умови кредитування для різних за розміром і формою власності суб'єктів господарювання. Аграрний сектор характеризується багатокладністю, що значною мірою впливає на розвиток земельно-іпотечних відносин, значно розширюючи їх. Особливого окремого правового врегулювання потребують заставлені земельні ділянки, які перебувають в спільній власності;

5) окремий спеціалізований відділ, який би здійснював контроль за цільовим використанням кредитних коштів та цільовим призначенням використання земель, наданих під заставу з метою попередження виведення земельної ділянки із сільськогосподарського використання.

Висновки. Проведений аналіз проблем, що виникають при фінансуванні агропідприємств, свідчить, що інвестиційна політика держави насамперед повинна бути спрямована на організацію та вдосконалення нормативно-правової бази сільського господарства. Специфічні ризики, що мають як системний, так і індивідуальний характер, і з якими банки стикаються під час кредитування саме сільськогосподарських підприємств, є одним із головних факторів стримування процесу розвитку кредитних відносин банківських установ та агропідприємств. Створення іпотечного ринку дасть змогу отримувати необхідні для сільського господарства кошти за допомогою іпотечного кредитування.

Використані джерела:

1. Гайдуцький А. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / А. Гайдуцький // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 69-74.
2. Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік. Державна служба статистики / Статистичний бюлетень. – Київ. – 2012. – 44 с.

3. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією Осауленка Олександра Григоровича. – Київ ТОВ “Август Трейд”, 2011 р. – С. 204; 354.
4. Третьяк А. Держава має регулювати і планувати земельні відносини / А. Третьяк // Голос України. – 2008. – 17 жовтня. – С. 8-9.
5. Федоров М. М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 73-78.

Кирилюк І. Н. Финансовое обеспечение аграрного сектора Украины: проблемы и направления совершенствования

В статье исследуются проблемы финансового обеспечения аграрного сектора Украины и предлагаются основные направления его совершенствования с целью повышения эффективного развития сельского хозяйства.

Ключевые слова: финансирование, инвестиции, кредитование, ипотека.

Kirilyuk I. Financial providing of agrarian sector of Ukraine: problems and directions of perfection

In the article the problems of the financial providing of agrarian sector of Ukraine are investigated and basic directions of his perfection are offered with the aim of increase of effective development of agriculture.

Key words: financing, investments, crediting, mortgage.

***Руженський М. М.
Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України***

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Визначено змістовні характеристики інституціоналізації соціального захисту населення. Представлено авторське бачення процесу становлення і розвитку інституційних форм соціального захисту населення в історичному контексті.

Ключові слова: інститути, інституціоналізація, соціальний захист населення.

Однією з найбільш актуальних для України є проблема трансформації соціального захисту населення в систему адекватну ринковим відносинам. Складовою частиною цього процесу є формування інституційного середовища системи соціального захисту населення, котре відповідало б реаліям нинішніх соціально-економічних відносин в українському суспільстві.

Дослідженню проблем соціального захисту населення в нинішніх умовах присвячені роботи відомих вітчизняних вчених Н. Абакумової, Н. Борецької, І. Гнибіденка, А. Колота, І. Кравченка, Ю. Кулікова, Е. Лібанової, А. Поручника та інших. Значна увага аналізу проблем соціального захисту населення приділяються в роботах російських вчених Є. Аграновської, А. Зубкової, Л. Нестерова, В. Роїка, Р. Халфіної. Вагомий доробок у розробку теоретичних питань соціального захисту населення мають західні вчені Е. Кольберг, К. Естін-Андерсон, М. Ганслі.

Аналіз останніх публікацій свідчить про недостатню увагу науковців до питань інституціоналізації соціального захисту населення, що є суттєвою прогалиною в